

Tulpen & terpentijn

NINA SIEGAL

TULPEN &
TERPENTIJN

the house of books

Voor Joseph, Cameron en Sonia

Oorspronkelijke titel: *The Anatomy Lesson*

Oorspronkelijk uitgegeven door: Nan A. Talese/Doubleday, New York 2014

© Nina Siegal, 2014

© Vertaling uit het Engels: Rob van Moppes, 2015

© Nederlandse uitgave: The House of Books, Amsterdam 2015

Omslagontwerp: b'IJ Barbara, Amsterdam

© Omslagfoto: Photographer/ Daniel Murtagh / Trevillion Images (vrouw); Bridgeman Art Library Ltd. / Hollandse Hoogte (gracht/huizen); Shutterstock (tulpen)

Typografie: ZetSpiegel, Best

ISBN 978 90 443 4593 3

ISBN 978 90 443 4598 8 (e-book)

NUR 302

www.thehouseofbooks.com

www.overamstel.com

OVERAMSTEL

uitgevers

The House of Books is een imprint van Overamstel uitgevers bv

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

*'t Spraakloos Geraamte leerd. Schoon de afgestorven leeden
Ons raaden, dat men moet ontvlieden zulk een schand,
Hoofd, brijn, tong, hart, long, nier, gebeente, vinger, hand,
't Kan al de leevende tot onderwijs verstrekken.
Toehoorder leer hier uijt u eigen zelf ontdekken,
En wijl ge op alles neemdt uwe acht, houwt voor gewis
Dat in 't geringste deel Gods kragt verborgen is.*

CASPAR BARLAEUS (1639)

Noot van de auteur

Ik kende Rembrandts meesterwerk *De anatomische les van Dr. Nicolaes Tulp* al toen ik nog klein was, omdat er een reproductie van hing in de studeerkamer van mijn vader, maar ik wist toen niet hoe het schilderij heette of wat de oorsprong ervan was. Tijdens een seminar kunstgeschiedenis op de universiteit kreeg ik de opdracht een schilderij te ‘lezen’, met andere woorden: het verhaal erachter te duiden. We mochten elk schilderij kiezen dat we wilden, en toen mijn professor dia’s vertoonde van doeken die daarvoor in aanmerking kwamen, verscheen dat schilderij op het scherm, en ik dacht meteen: dat is het! Eindelijk zal ik het ware verhaal erachter kunnen ontrafelen.

Ik verhuisde naar Amsterdam, met in mijn achterhoofd het idee om een roman te schrijven over de dode man op het schilderij, Adriaen Adriaenszoon, of Aris ’t Kint. Ik had een beurs gekregen om die periode te bestuderen en door de straten te dwalen en de wereld in me op te nemen waarin Rembrandt had geleefd. Ik woonde in een huis dat in 1624 was gebouwd; ik werkte in een kantoor dat ooit een pakhuis was geweest van de West-Indische Compagnie. Geklikklak van paardenhoeven door de met kinderkopjes bestrate stegen van het oude stadscentrum, waar het nu wemelt van de buitenlandse toeristen, die

als je op een bepaalde manier je ogen samenknijpt, zeelieden en kooplieden konden zijn. En in de stadsarchieven van Amsterdam vond ik het volledige dossier waarin de wandaden stonden opgetekend van een beroepsdief die Aris 't Kint heette.

Op een middag zat ik tegenover het originele schilderij van Rembrandt in het Mauritshuis in Den Haag, kijkend naar het nagenoeg naakte lichaam op de snijtafel, en ik dacht: voordat hij de centrale figuur van deze anatomische les werd, had iemand om deze man gegeven. Iemand had dit lichaam aangeraakt, van dit lichaam gehouden. Die iemand was een vrouw. Ik noemde haar Flora. En met haar begon mijn verhaal.

De dag van de ophanging

Het lichaam

Bij de eerste slag van de klok van de Westerkerk schiet Adriaen Adriaenszoon wakker in een dompige cel in het Amsterdamse stadhuis. Hij huivert en transpireert tegelijkertijd. Hij huivert omdat de winter aan zijn dunne leren wambuis knaagt en hij transpireert als gevolg van de nachtmerrie waaruit hij zojuist is ontwaakt.

Wat hij zich herinnert is niet meer dan een verzameling symbolen – een hond, een wand die uit deuren bestaat, een oude vrouw met een emmer vol zand – maar de angst slaat hem voortdurend om het hart en wil dat hij terugkeert in zijn slaap om zijn droom te voltooien. Iets zegt hem dat achter een van die deuren de belofte van vertroosting en een bed om op te liggen te vinden zijn. Maar zijn ogen willen niet meer dicht. Zijn andere zintuigen hebben al in de gaten dat de dag is aangebroken.

Paardenhoeven stappen door de plassen vlakbij. Je hoort gehinnik en het geklepper van ijzers op kinderkopjes. De straat, die hij alleen door het piepkleine raampje kan zien, glinstert van de stortbui van de avond tevoren. Het ruikt er naar grond-aarde, zweet en urine.

Hij slaat een kruis, beseft waar hij zich bevindt en kijkt dan zenuwachtig om zich heen, in de hoop dat geen van de bewakers het heeft opgemerkt. Hij drukt zijn eeltige handpalm tegen zijn warrige haar en zijgt ineem tegen de koude muur. Zijn enige celmaat, Joep van de Gheyn, de moordenaar van de visboer, ligt nog te slapen op de plank langs de muur tegenover hem. Aris veegt met zijn linkerhand het zweet van zijn voorhoofd en wrijft vervolgens over het bebloede verband van de stomp om de pijn die zich met elke hartenklop aandient, te onderdrukken. 'Zo is het voorlopig wel genoeg geweest. Kalmpjes aan daar,' zegt hij terwijl hij over de arm wrijft.

Als hij de laatste klokslagen van die ochtend hoort, mept hij zichzelf in zijn gezicht tot hij klaarwakker is. Dit is zijn laatste dag op aarde. Met elke slag van de klok is hij een stap dichterbij de galg.

Buiten hangt een feestelijke sfeer. Hoewel het vochtig en koud is, met wolken die zo laag hangen dat ze een plafond vormen boven de met pannen bedekte daken van de stad, heerst er een hardvochtig soort opwindning die zich als een stroom door de stille grachten en straatjes van Amsterdam beweegt. Sommigen zouden het bloeddorst noemen.

De straten galmen van de stilte, hol en verwachtingsvol, als een lege kroes die wacht tot hij wordt volgeschonken. Terwijl de dageraad vanuit de drassige moeraslanden in het oosten naderbij kruipt over het water en de kaden, komen de arbeiders uit de haven met planken om het schavot voor de galg te bouwen. Ze laten de planken als delen van een doods-kist op het plein vallen en het gehamer neemt een aanvang. Vlakbij zetten marktkramers hun stalletjes op om Delfts blauw aardewerk, wollen wanten of versgebakken brood te verkopen aan ieder die komt om zich aan het schouwspel te vergapen.

Aan de muur gespijkerd hangt het programma van de Dag der Gerechtigheid:

- ✓ *R. Pijnaker, vijftien jaren oud, zal een kastijding krijgen voor het moedwillig stelen uit de kas van een herbergier.*
- ✓ *Hoerenwaardin S. Zeedijk zal nekslagen ontvangen met een deegroller voor algehele losbandigheid, morele ontaarding en het drijven van een huis van lichte zeden.*
- ✓ *Drie in saamhorigheid handelende dieven, R. Tolbeit, A. Schellekamp en F. Knipscheer, zullen worden gezeseld en gebrandmerkt met de letter A op hun borst, waarna ze uit de stad zullen worden verbannen vanwege hun onbeschaamde poging in te breken in een diamantslijperij.*
- ✓ *H. Peeters, een in verzekerde bewaring gestelde veroordeelde, zal worden geranseld en met gloeiende speren worden gemerkt vanwege zijn onttrekking uit arrest en andere wandaden, waarna hem opnieuw levenslange opsluiting wacht.*
- ✓ *Bij de Duitse veroordeelde E. Eisenstein, die is betrapt op roken in het rasphuis en toen hij een schrobbering kreeg, vloekte en spuwde naar zijn cipiers, zal een oor worden afgesneden. Hij zal terugkeren naar het rasphuis en zich bezighouden met het zagen van brazielhout voor de textielververij, tot er van zijn handen even weinig over is als van zijn oor.*
- ✓ *De ophanging van J. v.d. Gheyn, de beruchte moordenaar van visboer Joris van Dungen.*
- ✓ *De ophanging van A. Adriaensz, alias Aris 't Kint, booswicht en onverbeterlijke dief.*

Adriaen Adriaensz, de zoon van Adriaen van Leiden, alias Aris 't Kint, Hans Kindt of Arend Kint: hij heeft zich bediend van verschillende namen in verschillende steden waar hij werd ingerekend, verbannen en opnieuw ingerekend. Arend was de

bijnaam die zijn vader hem had gegeven en die verwijst naar de gelijknamige roofvogel. Tegenwoordig noemt hij zich Aris, wat niets betekent. Anderen hebben hem de naam ‘Kindt’ of ‘het Kint’ toegedicht vanwege zijn geringe lengte en omdat hij nog onvolgroeid en baardeloos was toen hij zijn eerste misdaden beging.

Aris trekt zijn wambuis strakker om zich heen en drukt hem met een gebalde vuist tegen zijn hart. Zijn nachtmerrie is al in losse fragmenten uiteengevallen: de vreselijk magere rug van een uitgehongerde hond, een kamer met deuren die weer toegang geven tot andere deuren, zijn eigen handen in goud geschilderd, die een kussen van ganzendons omklemmen. Een kussen van ganzendons.

Naast hem ligt Joep van de Gheyn te snurken, de man die de visboer heeft vermoord. Van beroep is hij kleermaker – iets wat Aris heimelijk ironisch vindt, omdat hij zijn hele volwassen leven weinig anders heeft gedaan dan chique jassen van rekken uit kleermakerijen stelen. De kleermaker, die nog steeds slaapt als een roos, heeft zijn handen in gebed onder zijn weke wangen gevouwen en zijn linkervoet schopt naar een onzichtbare aanvaller.

Idioot, denkt Aris. Terwijl hij nog zit steekt hij zijn voet uit naar zijn celmaat en geeft Joep, niet bepaald zachtzinnig, een por in zijn ribben. ‘Slapen doe je maar als je dood bent,’ zegt hij.

De celmaat doet zijn ogen open en ontwaakt, zonder te weten dat hij zojuist het slachtoffer was van een kleine aanval. Het schoppen gaat door, totdat hij rechtop zit en vervolgens twee keer achter elkaar niest. Hij trekt een smerige lap uit zijn zak en snuit luidruchtig zijn neus. ‘Dat is dat,’ zegt hij terwijl hij met zijn ogen knippert tegen het daglicht.

De twee veroordeelden zitten in hun kleine cel, geen van beiden helemaal wakker. In de lome nevel van dit eerste uur van de laatste dag van zijn leven denkt Aris: een kussen? Heeft hij ooit eerder zijn hoofd neergevlid op een kussen van ganzen-dons? *Flora*, luidt het antwoord. Toen ze hem de maanden nadat hij in die kroeg in elkaar was geslagen, had verpleegd. *Flora*. Zij was het, haar trotse, krachtige schouders, de katachtige ronding van haar nek, dat bemoedigende brede achterste. Zij had zich over zijn bezerde hoofd ontfermd en er een kussen onder gelegd, toch?

Flora. Zou *Flora* daar buiten zijn?

De handen

Het klokgelui van de Westerkerk is duidelijker waarneembaar in het statige grachtenpand dat eigendom is van dokter Nicolaes Tulp, die over de marmeren vloer van zijn zitkamer ijsbeert. Hij bereidt zich voor op de toespraak die hij van plan is die avond te houden en zijn echtgenote, Margaretha, fungeert als zijn testpubliek. Ze zit rechtop op een houten stoel met een hoge rugleuning, met op haar schoot een reusachtige lap damast die ze bezig is te borduren, haar handen in beweging-loze afwachting.

Wat heerlijk om de nieuwe kerk zo vlak bij hun huis te hebben, denkt ze, hoewel het klokgelui dat de halve uren aanduidt haar niet altijd bevalt. Wel vindt ze het prachtig wanneer de beiaardier op de volle uren iets speciaals speelt, bijvoorbeeld iets van Sweelinck, haar favoriet. Ze zou op een middag best dat carillon willen bezichtigen, als ze haar man zou kunnen overhalen haar te vergezellen. De kerkmeester van de Westerkerk heeft hen persoonlijk uitgenodigd, uiteraard vanwege de positie die haar man bekleedt, maar hij is er niet op

ingegaan. De laatste tijd wordt hij zozeer in beslag genomen door politieke zaken dat hij geen tijd overheeft voor enige vorm van vrijetijdsbesteding. Morgen zijn eindelijk de verkiezingen en vanavond heeft hij de gelegenheid de zittende burgemeesters en schepenen ervan te overtuigen dat hij over voldoende kennis en koelbloedigheid beschikt om de voorkeur te verdienen boven een eenvoudige magistraat.

Ze hoopt dat haar echtgenoot het aanbod van de kerkmeester alsnog zal aanvaarden. Het is heel bijzonder dat er zo vlak bij hun woning zo'n imposante kerk is gebouwd, en ze heeft wel oren naar een beetje verstrooiing naast de zorg voor het huishouden en hun vijf kinderen. Wellicht zou ze de kerkmeester kunnen aanbevelen als een bruikbare bondgenoot in zijn campagne. Misschien zouden zij zelfs tot de eersten van de stad behoren die de prachtige toren bezoeken. Wat een uitzicht moest je van daar boven hebben!

Tulp doet plechtstatig een stap voorwaarts. 'Hoogedele en doorluchtige mannen van Amsterdam: edelachtbare burgemeester Bicker, burgers van Amsterdam, heren van het stadhouderlijk hof, magistraten, inspecteurs *collegii medici*, artsen, chirurgijns...' begint hij enigszins haperend. 'Welkom bij de tweede openbare ontleding in mijn functie als praelector van het Amsterdamse Chirurgijnsgilde...' vervolgt hij, en Margaretha volgt het ritme van zijn stembuigingen en gaat mee met de melodie van zijn stem, die voortdurend in hoogte varieert. Ze trekt haar naald door de stof en controleert elke steek van de tulp die ze bezig is te borduren op de damasten gordijnen van de vestibule.

Ze heeft het ontwerp ontleend aan de Admiraal van Delft, de tulp die in een pot op de schoorsteenmantel staat en een recent geschenk is van Roemer Visscher, als blijk van erkentelijkheid voor de behandeling van de galstenen van de dich-

ter. Tot dusverre heeft ze het wit van de bloemblaadjes voltooid en nu is ze bezig aan de rode stukjes – haar geborduurde bloem heeft geen steel. Nu overweegt ze er toch een steel aan toe te voegen, maar dat zou betekenen dat ze weer naar boven moet om het groene garen uit het naaimandje te pakken, dat ze in haar verstrooidheid op de overloop heeft laten staan. Het groene garen. Als ze er nu maar aan had gedacht om het groene garen mee naar beneden te nemen. Ze wil haar man niet storen, die al verscheidene nachten slecht heeft geslapen in afwachting van de belangrijke avond die hem wacht, maar als ze het groene garen had, kon ze de tulp misschien eindelijk afmaken terwijl ze luistert.

‘Op verzoek van de bestuursleden van het nobele gilde verschijn ik in alle bescheidenheid voor u om mijn jaarlijkse voordracht te houden over het menselijk lichaam en de structuur van de natuur...’

Hij heeft die nieuwe schilder in Uylenburghs atelier opdracht gegeven zijn ontleding van vanavond vast te leggen. Het is zijn tweede jaar als praelector, maar hiermee houdt hij zich aan de traditie. Ieder van zijn voorgangers heeft toen hij het roer overnam, een schilderij laten maken van het gilde, met zichzelf als middelpunt. Ze hoopt dat de kunstenaar de nadruk zal leggen op zijn vriendelijke, bijna onschuldige ogen, die haar in hem hebben aangetrokken en die haar, elke keer als ze opkijkt van haar borduurwerk, nog steeds geruststellen. Hij is een geneesheer met grote compassie en deskundigheid, die bereid is er in het holst van de nacht op uit te trekken om een patiënt te bezoeken. Hij is een goed mens. Een man met een reputatie.

Ze hoopt dat de schilder zijn overvloedige donkere hardos en volle baard zal vastleggen, die maken dat hij er nog steeds jong uitziet. Zijn ogen staan een klein beetje dromerig, hoe-

wel hij hard zijn best doet om zich een strenge, doordringende blik aan te meten.

Misschien wordt de schilder getroffen door de vaardigheid van zijn handen, die, vond zij altijd, een tikkeltje vrouwelijk zijn, met lange sierlijke vingers, die hij vaak tegen zijn lippen drukt als hij in gedachten verzonken is. Hij is bepaald geen stoere buitenman. Het blauw van zijn aderen is zichtbaar onder zijn bleke huid; hij heeft altijd al een beetje een etherische teint gehad, waardoor zij meende dat hij dichterbij de engelen stond. Als hij zijn voordrachten houdt, probeert hij dat te maskeren met een vleugje van haar rouge. De mannen die hij wil imponeren – zoals degenen die vanavond in de Waagkamer bijeen zullen komen voor zijn jaarlijkse anatomische demonstratie – zijn zoveel zorg om eigen voorkomen niet waard.

Ze weet, net zo goed als zij het stompe einde van de naald voelt die nu tegen haar duim drukt, dat hij op een gepast moment de plaats die hem toekomt in het Amsterdamse maatschappelijke leven zal innemen. Hij heeft het al gebracht tot hoofd-praelector van de stad Amsterdam, dokter Nicolaes Pieterszoon Tulp, zo nu en dan in het Latijn aangeduid met ‘Tulpius’. Ze ziet hoe graag hij dat proces zou bespoedigen. Misschien is dat portret zelfs een beetje voorbarig.

Hij schraapt zijn keel – de gewoonte om een volle collegezaal tot stilte te manen – en begint zijn toespraak opnieuw van voren af aan voor te lezen, ditmaal met een iets lagere stem, om ernstiger en gezaghebbender te klinken. ‘Hoogedele en doorluchtige mannen van Amsterdam: burgemeester Bicker, burgers van Amsterdam, heren van het stadhouderslijk hof...’ zegt hij, en als hij opkijkt ziet hij dat zijn vrouw nog steeds aandachtig luistert, maar dat haar vingers weer zijn begonnen naald en draad door haar borduursel te sturen. ‘Voor mij, heren, ligt het stoffelijk overschot van een beruchte misdadiger

die door de eerwaardige magistraten van Amsterdam ter dood is veroordeeld wegens wandaden en snode vergrijpen en nog deze dag werd opgehangen...'

Margaretha voegt in plaats van het groene garen nog een paar rode steekjes toe aan deze tulp en vraagt zich af of de tulp-gordijnen de glans van hun woning wellicht iets te bont zullen maken. Het heeft iets overdadigs, denkt Margaretha, vooral nu de tulp kort tevoren zo'n belachelijke rage is geworden. Toen ze dit herenhuis betrokken was het slechts een beetje malligheid. Vlak boven hun voordeur bevond zich een gevelsteen met een tulp erop en daarom had hij toen hij het rijtuig aanschafte voor zijn nachtelijke huisbezoeken, een tulp op de zijkanten laten schilderen. Korte tijd later verwierf hij in de stad bekendheid als dokter Tulp en die bijnaam hield hij. Na verloop van tijd gaf hij daar zelfs de voorkeur aan boven zijn werkelijke naam, Claes Pieterszoon. Per slot van rekening waren er al een paar Pieterszons in de stad, maar er was maar één Tulp.

Sindsdien komen vrienden en dankbare patiënten vaak bij hen op bezoek met tulpvormige geschenken: tulpvazen, tulpborden en tulpvormige zilveren kopjes. Ook ontvangen ze regelmatig echte tulpen, gezonden door welgesteldere patiënten, in aardewerken vazen met veel tuitjes, die de bedienden op de schoorsteenmantels schikken onder olieverfschilderijen van tulpenboeketten, die ze ook weer cadeau hadden gekregen. Al die prachtige bloemen getuigen van liefde en respect, weet Margaretha, maar zo nu en dan krijgt ze onwillekeurig het gevoel dat ze niet in een huis woont, maar in een tulpenkwekerij. Ze duwt de naald door de stof, maar stopt dan opnieuw.

Haar echtgenoot was even van haar weggelopen, maar nu komt hij weer op haar af. Margaretha luistert niet aandachtig en dat heeft hij gemerkt. Ze hoopt dat hij het niet persoonlijk opvat, maar ze kan zien dat hij geagiteerd is en naar een manier

zoekt om haar aandacht vast te houden. Hij bladert de pagina's van zijn manuscript door. Alsof hij op een nieuw idee is gekomen, neemt hij de papieren van de ene hand in de andere, heft dan zijn vrije hand op en begint te gesticuleren. Hij maakt een vreemde beweging en wendt met zijn pols in een enigszins komische draaibeweging, zijn wijsvinger naar het plafond gericht.

'Aanschouw de beweging van mijn rechterhand,' probeert hij. 'De hand met zijn opponeerbare duim, die, zoals Galenus ons heeft geleerd, uniek is voor de mensheid. Waaraan danken wij dit toevoegsel dat ons onderscheidt van alle andere barbaarse wezens en woestelingen?' Hij wacht even en richt zich rechtstreeks tot haar. 'Ik heb horen zeggen dat de chimpansee wellicht ook over opponeerbare duimen beschikt, hoewel dat nog niet is bevestigd. Ik vraag me af of ik dat moet vermelden. Of zou dat maar verwarring zaaien?' Hij denkt na, strijkt met zijn hand door zijn baard en steekt hem dan weer omhoog.

Ze onderdrukt een glimlach die popelt om zich op haar lippen af te tekenen wanneer haar man het theatrale wervelen met zijn hand hervat, als een soort bombastische redenaar uit D'Eglentier. Hij lijkt het zelf niet te merken, maar plotsklaps beent hij met gebogen hoofd in zichzelf mompelend weg van haar. Hij drukt zijn vuist tegen zijn voorhoofd en doet er enige tijd het zwijgen toe. Ze slaat haar ogen neer en kijkt naar haar rode borduursel, waarin een foutje is geslopen.

'Vind je het niet fascinerend dat wij zoveel negatieve zaken in verband brengen met de linkerhand?' merkt Margaretha terloops op nadat het een poosje stil is geweest. 'Ga eens na: het Latijnse *sinister*, dat jij in je toespraak vaak gebruikt om de linkerhand mee aan te duiden, betekent "kwaad of omineus", "onheilspellend". En als iemand linkshandig is, dan vrezen we dat hij over bovennatuurlijke krachten beschikt.'

Ze kijkt op en ziet de geërgerde uitdrukking op zijn gezicht

voordat hij zijn armen langs zijn zij laat zakken en er een paar vellen papier op de grond dwarrelen. ‘Mijn lief, luister je überhaupt wel naar wat ik zeg?’ Hij schudt de resterende pagina’s van het manuscript voor haar neus heen en weer. ‘Ik moet de toespraak vanavond vanbuiten kennen. Tot nu toe ben ik nog niet eens klaar met schrijven. Straks zet ik mezelf en ons voltallige huisgezin nog voor schut.’

Margaretha ziet de droeve blik in de ogen van haar echtgenoot. Ze had hem de afgelopen nacht minstens drie keer in de aangrenzende kamer horen rondscharrelen. Ze had eigenlijk moeten opstaan om wat melk voor hem op te warmen, of op zijn minst elke gedachte aan het groene garen uit haar hoofd moeten zetten en zojuist niet over het Latijn moeten beginnen. Ze steekt haar naald in de stof, precies op de plek waar de steel uiteindelijk de bloem zal raken, en laat hem daar. Ze strekt haar arm uit om de hand van haar man te pakken. ‘Je hebt groot gelijk, lieve. Ik zal je niet meer in de rede vallen. Ga alsjeblieft verder, precies vanwaar je was gebleven.’

Het hart

Flora hoort geen klokgelui, zelfs niet de klok van haar eigen kathedraal, die in de verte voor de vierde keer sinds zonsopgang klinkt, enkel het zachte geruis van de wind die over de Rijn aan komt waaien. Ze gaat achter haar huis op haar hurken zitten, drukt haar handen tegen haar buik en geeft over in het lange gras.

Het was een plotselinge aanval, krampen in haar maag, haar mond die zich vult met ziltig braaksel; en vervolgens, een seconde later, het kokhalzen. Ze was al zes maanden zwanger en nog steeds had ze last van ochtendmisselijkheid en moest ze vanuit haar huis de tuin in snellen om in het gras te braken.

Ze brengt voedsel naar haar mond – de geur is walgelijk, alsof alles opeens bedorven is. Een gekookt eitje, misschien kan ze dat nog net verdragen. De geur van gebraden geitenvlees bezorgt haar braakneigingen, de geur van kaas is overweldigend. Maar 's ochtends komt de misselijkheid zelfs al zonder hulp van voedsel of etensgeuren.

Het overkomt haar nogmaals, haar maag draait zich om, en opnieuw is het eerder voorbij dan ze had verwacht. Als ze klaar is, strekt ze zich uit op haar rug en blijft liggen. Ze heeft nog steeds buikpijn, maar dat gevoel zal zakken, weet ze. Flora opent haar ogen en kijkt naar de volle hemelbol. Het was een heldere ochtend en het belooft een stralende dag te worden, houdt ze zichzelf voor, en nu de demonen uit haar lichaam zijn geweken, zal ze aan het werk kunnen. Haar buik is eindelijk tot rust gekomen.

Ze denkt opnieuw aan Adriaen en vraagt zich af hoe hij zal reageren als ze hem het nieuws vertelt. Hij heeft haar ooit gezegd dat hij niet uit het juiste hout was gesneden om vader te zijn. Adriaen denkt eigenlijk altijd dat hij nergens voor deugt. Adriaen heeft zijn sores en gaat vaak op drift, maar misschien zou de baby een verandering in hem teweeg kunnen brengen. Als hij eenmaal in ogen kijkt die zoveel liefde en onschuld uitstralen, ziet hij misschien zijn eigen onschuld ook in.

Op dat moment hoort ze het geschreeuw, en de harde klap die erop volgt. Ze gaat rechtop zitten. Nee, het is meer alsof er iets kapot wordt gegooid. Het gebeurt snel, en dan is het weer voorbij. Een kreet, een harde knal en het geluid van wegrennende voetstappen. Kwajongens. Ze krabbelt overeind, nog steeds haar buik vasthoudend, en loopt naar de voorkant van het huis. Als ze nog een glimp kan opvangen van de wegsnelende jongens, of zelfs maar van hun kleren, dan zal ze weten

wie het zijn. Ze kent alle jongens in deze stad. Alle jongens en hun moeders.

Ze hadden iets geroepen. Gekke heg, denkt ze. Wat een rare kreet om te roepen voor je met stenen begint te gooien. Was er iets in de tuin, iets met de bosjes? Nee, dringt het tot haar door als ze over het pad loopt dat naar de voorzijde van het huis leidt. Eén jongen staat er nog, maar de anderen zijn ervandoor. Het is een klein jongetje, met lichtblonde krullen. Zijn mond staat wagenwijd open alsof hij een zeemonster heeft gezien.

Heks, denkt ze. Dat hadden ze geroepen. Heks. Ze hadden haar een heks genoemd. Een gekke heks.

‘Stom wijf!’ roept het jongetje nog een keer voordat hij wegent om zijn vriendjes in te halen.

Ze blijft ter plekke stilstaan, met een steen onder haar voet. Ze doet een paar stappen terug, uit angst dat ze misschien niet echt weg zijn gerend. Misschien wachten ze haar wel op. Misschien verschuilen ze zich achter een boom en wachten af om te zien of er een man in huis is om haar te beschermen. Ze hadden haar een heks genoemd. De jongens uit de buurt waren gekomen om haar te sarren.

Maar waarom? Ze hadden haar wel vaker iets lelijks toegevoepen, misschien nog wel ergere dingen. Maar dit nooit. Stenen gooien, scheldwoorden schreeuwen. Wat had zij misdaan om iemand boos te maken? Ze zou het echt niet weten. Sinds ze een bolle buik had gekregen, had ze nog nauwelijks haar woning verlaten. Een vriendin van een naburige boerderij bracht voor haar de eieren naar de markt en de boodschappen voor haar mee terug. Is er in de stad iets gebeurd, vraagt ze zich af. Ze had geruchten opgevangen over een opnieuw opgelaaide oorlog tussen de remonstranten en de contraremonstranten, maar wat had dat met haar te maken? Zouden de Spanjaarden

de oorlog in het zuiden hebben gewonnen en zijn teruggekomen? Dat zou het kunnen zijn. Spanjolen.

Ze snelt het huis in en gaat op zoek naar dingen die ze beter niet bij haar konden aantreffen. Waar zullen ze naar zoeken? Wat zullen ze meenemen? Wat moet ze verbergen?

Opnieuw klinkt er buiten een geluid, en ze schrikt. Het is niet luid, misschien is het gewoon de wind. Maar ze kan hier niet blijven. Wat als de jongens terugkomen? Wat als er nog meer komen? Ze legt haar handen op haar buik en praat tegen de baby binnen in haar: 'We slaan ons er wel doorheen. Ik zal je naar een veilig plekje brengen.'

Er valt niets mee te nemen, denkt ze, en er is niets de moeite van het verbergen waard. Maar waar kan ze heen? De laatste keer dat de spanjolen hier waren, hadden haar moeder en haar neven en nichten zich in haar kerk schuilgehouden. Maar zullen ze haar daar ook mee naartoe nemen nu ze een bastaardkind draagt?

De mond

De klok van de Westerkerk vermengt zich op de Wallen met de luidere klokken van de Oude Kerk en die van de Zuiderkerk, wat een denderend kabaal veroorzaakt tussen de oren van Jan de Ritselaer, die op zijn strozak ligt op de bergzolder van de Waag van de oude stad en probeert zijn pijnlijke hoofd onder een zak gierst te verbergen.

Jezus, ze klinken alsof ze het einde van de wereld aankondigen, denkt hij terwijl hij de gierstzak dichter tegen zich aan trekt. In het stro naast hem komt plotseling iets omhoog, als Poseidon die oprijst uit de zee. Hij kijkt en herkent al snel de talrijke plooiën van de rok en de onderrok waardoor hij zich de nacht tevoren een weg had gebaand, de losgemaakte

blouse, de warrige blonde haardos die onder het witte kapje uit valt...

‘Oooo, *ma poupée*,’ kreunt het beest voldaan terwijl ze haar armen vol genegenheid om zijn schouders slaat. ‘Daar ben je dan, jij knappe charmeur. Kom terug in mijn armen.’

‘Maar beste madammeke,’ sputtert hij tegen, en hij begint zich op te richten in het stro, terwijl hij probeert haar terug te duwen naar haar kant van de zolder. ‘Ik weet niet eens hoe je heet.’

‘Jij maakt me aan het lachen.’ Ze spreekt met hese stem, haar lippen bleek van de slaap. ‘Jij maakt me aan het lachen,’ zegt ze nogmaals, waarna ze haar verklaring kracht bijzet met een serie luide schorre uithalen, als een soort ezel die een hoestbui heeft.

‘Nee, serieus,’ zegt De Ritselaer terwijl hij haar van zich af duwt. ‘Hoe laat slaat de klok? Ik had al vóór de eerste slag op moeten zijn. ‘Ik kom te laat op mijn werk en, God vergeve me, ik herinner me niets meer van gisteravond.’

Als hij opstaat merkt hij dat hij geen broek aanheeft en hij moet eerst een poosje in het stro rondscharrelen voor hij hem heeft teruggevonden. Het bonkt in zijn hoofd. Hij legt een hand op zijn slaap en drukt erop om de pijn te stillen. Zijn mond smaakt alsof er vannacht een rat in heeft gelogeerd. Als hij in zijn handpalm ademt, komt de doordringende stank van de grachten door zijn neusgaten naar binnen.

De lichtekooi in zijn bed blijft lachen alsof hij opnieuw een grapje heeft gemaakt. Maar zodra hij zijn broek heeft gevonden, gaat ze ontnuchterd rechtop zitten en herinnert zich: ‘Maar je bent me nog zeven stuivers schuldig.’ Om haar eis kracht bij te zetten strijkt ze haar overdaad aan krullen uit haar gezicht, houdt haar wilde haarbos als een vlammeende kroon omhoog en knippert met haar kleine gele ogen om te laten zien dat er met haar niet te spotten valt.

De Ritselaer staat met één been in een broekspijp en het andere nog erbuiten en met zijn hand nog steeds tegen zijn pijnlijke hoofd gedrukt. ‘Tja, dat lijkt me logisch,’ zegt hij terwijl hij probeert zijn andere been met zijn vrije hand in de broekspijp te steken. Als hij merkt dat het onmogelijk is om het trekkoord met één hand vast te knopen, haalt hij uiteindelijk de hand van zijn slaap, waarna er een krachtig gekreun aan zijn lippen ontsnapt. Zijn broek zakt weer omlaag. Hij bukt zich, graait in zijn broekzak en vindt zijn beurs. Hij gooit hem naar haar toe, maar ze steekt geen vinger uit om hem op te vangen. De beurs valt met een smak op de grond, vol met het geld dat hij kort tevoren heeft verdiend met de voorbereidingen voor de feestelijke anatomische les. ‘Pak maar wat je verlangt.’

‘Ik zou dat schriele kontje van je maar eens bedekken,’ zegt ze, en ze graait naar de beurs, telt haar munten uit en drukt er nog een paar extra achterover. ‘Anders neem ik er nog een hap uit, geld of geen geld.’ Ze begint naar hem toe te kruipen en schudt met haar haar als een pony.

De Ritselaer grijpt zijn beurs voordat ze er nog meer geld uit kan roven, gooit zijn mantel om zijn schouders en begint de zolderladder af te dalen, naar de drukke weegruimte, door de zaal vol handelaren en kooplieden. Ondertussen komt ze nog steeds achter hem aan, haar eigen kleren fatsoenerend, en ze roept honend: ‘Kom terug en je krijgt het volgende nummertje gratis!’

In de verkwikkende buitenlucht op het drukke plein voor het weeghuis dat hij zojuist heeft verlaten, steekt hij de beurs terug in zijn zak. Hij loopt langs de rij paarden die voor het gebouw vastgebonden staan, schept wat water uit hun trog, brengt het naar zijn lippen, gorgelt en spuugt het uit op de grond. Een van de paarden schrikt als hij de manen gebruikt om zijn hand aan af te drogen. De hoer loopt over het plein achter hem aan

en als ze hem heeft ingehaald zegt ze ‘Ach, jij loopt veel te hard’, in een poging hem een afscheidskus te geven.

Hij duwt haar weg en zegt: ‘Kom nou toch. Jij hebt je stuivers al verdiend.’

Toch weet ze hem nog één keer te zoenen, recht op zijn mond, en als ze zich eindelijk van hem heeft losgemaakt, kijkt hij toe hoe ze wegkuiert, duizelig en glimlachend, alsof dit het begin is van een liefdesverhouding. Wanneer ze als laatste groet nog even met haar dikke vingers naar hem wuift, slikt hij het braaksel weg dat zich achter in zijn keel heeft verzameld. Opnieuw wordt hij herinnerd aan de kwalijke gevolgen van een overmaat aan bier.

Ditmaal dompelt hij zijn hoofd volledig in de paardentrog, laat het koude water over zijn gezicht stromen en boent zijn mond schoon met beide handen. Hij rilt, maar is tenminste wakker. Net als hij zich opricht en de stijfheid van zijn pijnlijke rug voelt, hoort hij een stem die hem van de overkant van het plein toeroept. Een jonge koerier snelt op hem af. ‘U bent Jan de Ritselaer, is het niet?’ zegt de jongen.

‘Wie wil dat weten?’ zegt De Ritselaer op zijn beurt.

‘Ik heb een boodschap van ene T. Rotzak, een zeeman op de Oost-Indiëvaarder De Leeuwin, voor Jan de Ritselaer, de handelaar in curiosa. Een koopman op de markt heeft me u aangewezen. Bent u Jan de Ritselaer, mijnheer? Zo niet, weet u dan waar ik hem kan vinden?’

De Ritselaer kent de naam Rotzak goed; hij is een van de zeelieden die hem van curiosa voorzien. ‘Ja, ja, je bent bij deze Jan aan het juiste adres. Heeft hij je al betaald voor je moeite?’

‘Dat heeft hij, mijnheer,’ zegt de jongen voordat hij het briefje in De Ritselaers handpalm drukt. De jongen wipt van de ene voet op de andere terwijl De Ritselaer het briefje leest, dat kort en zakelijk is.

‘Schrijf even twee briefjes,’ zegt hij tegen de boodschapper. ‘Het ene is bestemd voor Rotzak, het andere voor meester Van Rijn in de Sint Antoniesbreestraat, de schilder die de academie leidt in het huis van Uylenburgh.’

De onverschillige jongen krabbelt twee briefjes die hem worden gedictieerd, houdt ze De Ritselaer ter goedkeuring voor en steekt dan zijn hand uit om zijn beloning in ontvangst te nemen. De Ritselaer steekt een hand in zijn nog steeds zware beurs en geeft de jongen twee duiten. De boodschapper maakt een buiging en snelt weg over het drukke plein. Binnen enkele seconden is hij uit het zicht verdwenen.

En nu aan het werk, denkt De Ritselaer. Het vlees van de slager, de kaas van de kaasmarkt, brood van de bakker, groente van de groenteboer en dan het lijk van de beul. Als Joep van de Gheyn, de moordenaar van de visboer, eenmaal aan zijn touw bungelt, hoeven ze hem alleen nog maar los te snijden, zodat hij recht in De Ritselaers kar dondert. Arme verdoemde Joep, denkt De Ritselaer terwijl hij de Nieuwmarkt verlaat. Nou ja, is er tenminste één man in Amsterdam die een grotere schurk is dan ik.

De geest

‘Aha, daar heb je het al,’ zegt René Descartes, die in de Kalverstraat druk aan het onderhandelen is over de prijs van een lam, met de goedkoopste van de zes slaggers, wanneer de klok van de Westerkerk klinkt en zijn slagen weergalmen door de smalle steeg en door de slachthuizen. ‘De kerkklokken luiden alweer, wat betekent dat we nu al een halfuur staan te marchanderen.’

Het klokgelui ontketent een plotseling geloei bij het vee in het zijstraatje. ‘Opmerkelijk,’ zegt Descartes. ‘De dieren kunnen beter met elkaar overweg dan de mensen.’

‘Dat ben ik met u eens, heer,’ zegt de slager, een sympathieke man met blozende wangen, een reusachtige buik en een dikke bos wit haar. ‘Zoals ze zeggen: een vriend is altijd beter dan geld in de buidel.’

Descartes weet niet precies hoeveel sarcasme er in deze stelling schuilt, want hij heeft nog nooit een Hollander ontmoet die een vriend boven een gulden verkoos. Hij staat een ogenblik stil en denkt na over zijn weerwoord, terwijl de klokken ophouden met luiden. ‘Dan zijn wij vrienden,’ antwoordt hij ten slotte.

De slager glimlacht en toont daarbij de brede spleet tussen zijn voortanden.

Een stad met zo veel remonstranten en ongelovigen en toch dat aanhoudende katholieke klokgelui, mijmert hij terwijl de slager wacht op zijn betaling. Ze komen in opstand tegen de Kerk, bouwen een hoofdstad op de aanbidding van de almachtige gulden en toch blijven ze hun uren aftellen op de klok van de kerktoeren. Maar ze zijn welvarend, die Amsterdammers, onvoorstelbaar welvarend. En toch zo verdomde kreterig... om alles moet worden gesteggeld. Hij telt de munten in zijn hand nogmaals. Had hij diezelfde slager twee weken geleden niet de helft van dit bedrag betaald?

Maar wacht eens. Zijn huisknecht had het gehad over de nieuwe wisselkoers van guldens naar *livres*, en hij is pas betaald voor zijn *Méditations* in *livres*. Had zijn huisknecht gezegd dat de markten hadden gepiekt? Was dat het woord dat hij had gebruikt, ‘gepiekt’? Iedereen in de stad spreekt handelsjargon, zo is het toch? Warempel, hij kwam er niet uit. Was hij nu degene die vrekkelig deed? Misschien was het precies andersom en had hij een week geleden twee keer zoveel betaald.

Descartes, een wereldberoemde wiskundige, overhandigt, geheel van zijn stuk gebracht door dit uiterst simpele vraagstuk,

al zijn munten. ‘U hebt gelijk. We moeten onze jeugd niet verspillen met pingelen.’

De slager knikt grijnzend en loopt nadat hij het geld in zijn zak heeft laten glijden, weg om het dier te halen.

Hij zou moeten leren dit soort taken aan de bedienden over te laten, berispt Descartes zichzelf; die zijn vertrouwder met eenvoudige berekeningen in het heetst van het gekonkel. Evengoed is het doodvermoeiend om hun herhaaldelijk aan hun verstand te moeten peuteren dat het hem niet om het vléés te doen is.

Terwijl de slager het karkas ophaalt, bukt de wiskundige zich om een stuiver op te rapen die uit zijn beurs op straat is gevallen.

‘Monsieur Descartes,’ klinkt een stem achter hem, onmiddellijk gevolgd door een harde klap op zijn rug. ‘Ik zie dat u uit het moeras bent teruggekeerd naar de metropolis. Afijn, u lijkt in ieder geval niet te erg op een boer.’

De man die hem aanspreekt is zo lang dat de kleine Fransman een ogenblik nodig heeft om hem in de ogen te kijken. Terwijl zijn blik omhooggaat, neemt hij nota van de zijdeachtige opsmuk van een echte Hollandse fat: Franse zwarte zijden schoenen getooid met zwarte bloemen; witte kousen en een kniebroek; een wambuis van geglansd linnen met uitgebaande mouwen; een mantel gesierd met luskant, en opengeslagen alsof het allerminst koud is; alsmede een breedgerande hoed verfraaid met veren van... tja, ja inderdaad, van een pauw.

‘Goedemiddag, mijnheer Visscher,’ zegt Descartes, die zich zo snel de voornaam van deze kennis niet voor de geest kan halen. ‘Wat brengt een man van uw hoge afkomst naar deze bloederige steeg?’

‘Ik zou u hetzelfde kunnen vragen, mijn vriend. Ik loop maar zelden intellectuelen tegen het lijf in het slagerskwartier. Mijn excuus luidt dat het een kortere weg is naar de Sint An-

toniesbreestraat, waar ik mij zal vervoegen bij een kring van kunstkenners op de academie van Uylenburgh. Wij worden voorgesteld aan een schilder wiens naam op ieders lippen ligt, ene Harmenszoon of zoiets. Kent u de naam?’

‘Voor zover ik weet niet.’

‘Klaarblijkelijk heeft hij met zijn Bijbelse voorstellingen indruk gemaakt op Huygens en nu maakt hij portretten van burgers. Om u de waarheid te zeggen heb ik vandaag voor mezelf allerlei bezigheden verzonnen, om zo de festiviteiten te kunnen ontlopen. Er zijn mij te veel buitenlanders op straat.’

Die opmerking steekt, omdat Descartes zelf natuurlijk ook een buitenlander is, maar hij vermoedt dat de fat het niet kwetsend bedoelt.

‘Mijn excuus is, zoals gebruikelijk, werk. Ik doe als dilettant een beetje aan anatomisch onderzoek om mij te helpen bij mijn speurtocht naar de zetel van de ziel in het lichaam,’ zegt Descartes. Hij ziet het gezicht van zijn gesprekspartner verstrakken tot wat een blijk van afkeer zou kunnen zijn vanwege het onderwerp of zijn academische pretentie. Hij vervolgt: ‘Ik vind de aanblik en de geuren van de Amsterdamse markten aangenaam, en de slaggers zijn zulke gewiekste zakenlieden.’

Intussen is Descartes de naam van de man te binnen geschoten: Nicolaes Visscher. Zo heet hij, de cartograaf. Een neef van de koopman-dichter Roemer Visscher. Ze hadden elkaar allemaal eerder ontmoet op een van die overdadige feesten in een van de bovenmaatse herenhuizen aan de Amstel.

‘Nu we het er toch over hebben, ik neem aan dat we u vanavond ook zullen treffen bij de anatomische les?’ voegt Visscher eraan toe. ‘Ik vermoed dat u wel waardering zult kunnen opbrengen voor onze Tulpius – een geestverwant. Hij is van plan uit te weiden over Galenus, heb ik gehoord.’

Ach, Tulp, ja. Descartes heeft al vaker te verstaan gekregen

dat hij veel gemeen heeft met de praelector van Amsterdam, een opmerking die hem steeds meer begint te ergeren. Want hij is een groot mathematicus en voorbestemd, daar is hij van overtuigd, om een blijvend stempel op de wetenschap te drukken, en de praelector is een ordinaire stadsdokter die wat liefhebbert in lijkschouwingen.

Op dat moment beseft Descartes dat hij het zichzelf nogal lastig heeft gemaakt door zijn logies in de Oude Prins die dag op te zeggen. De hoofd-praelector van de stad, diezelfde Tulp, had hem inderdaad uitgenodigd om de jaarlijkse anatomische les bij te wonen. Hij had echter bedankt en gezegd dat hij van plan was de week door te brengen in Deventer, in gezelschap van zijn vriend en collega-onderzoeker Henri Reneri. Maar nu was hij gezien in het gezelschap van Visscher, die ongetwijfeld terloops melding zou maken van deze ontmoeting tegenover zijn neef Roemer, die het op zijn beurt zou doorvertellen aan Tulpius, zijn eigen lijfarts en goede vriend. In de elitekringen van de stad bleef niets lang geheim.

‘Ik heb veel lovenswaardigs gehoord over uw praelector, hoewel wij nog nooit de gelegenheid hadden elkaar te ontmoeten,’ antwoordt Descartes. ‘Ik heb de uitnodiging afgeslagen omdat ik dacht dat ik deze week de stad uit zou zijn. Natuurlijk zou ik anders zo’n belangrijke buitenkans niet hebben laten lopen. Helaas is die kans nu verkeken.’

‘Doe niet zo mal. Ik regel het wel voor u,’ verkondigt Visscher, ‘helemaal vooraan bij de magistraten. Mijn neef zal buitengewoon blij zijn u terug te zien, daar ben ik van overtuigd. En ik heb zo’n vermoeden dat u en de grote Tulpius heel wat gemeen zullen hebben.’

‘Ik heb begrepen dat hij van plan is William Harveys theorie over de bloedcirculatie te ontcrachten,’ vervolgt Descartes op vriendelijke toon, hoewel hij wilde dat Visscher zijn nieuws-

gierigheid deze ene keer wat had ingetoomd. ‘Het is moeilijk in te denken hoe hij het pompen van het hart voor zich ziet, maar dit zijn inderdaad heel belangrijke ontdekkingen die hij doet aan de overzijde van Het Kanaal. Zijn logica is iets te aristotelisch naar mijn smaak, maar we moeten waardering voor hem hebben.’

‘Dat kunt u beter beoordelen dan ik,’ zegt Visscher alsof het hem allemaal niets interesseert. ‘Het is goed dat u in de stad bent, moet ik zeggen. Een ontwikkeld man kan beter niet te lang verkeren tussen geiten en boerinnen.’ Hij knipoogt en geeft Descartes nogmaals een klap op zijn rug, ditmaal zo hard dat Descartes zijn evenwicht verliest.

‘Het is geen verspilde tijd,’ verdedigt Descartes zich, hoewel dat nergens voor nodig is. ‘Ik werk momenteel aan een repliek op Golius, die u wellicht wel belangwekkend zult vinden omdat die handelt over zijn observaties over straalbreking.’

‘Inderdaad, die zou ik zeer graag willen lezen,’ zegt Visscher. ‘Maar waar moet ik de tijd vandaan halen? Ik ben alle uren dat ik wakker ben bezig met het aannemen van expediteurs en administrateurs. Wie had een paar jaar geleden kunnen denken dat we zo snel zouden groeien? Het lijkt wel alsof tegenwoordig iedereen op aarde een kaart nodig heeft.’

Descartes overweegt hoe hij zijn plannen zo kan wijzigen dat hij vanavond alsnog bij de anatomische les aanwezig kan zijn. Hij was van plan geweest de dag op zijn kamer door te brengen met het schrijven en ontleden van zijn karkas. Nu zou hem onvoldoende tijd resten om beide te doen.

Alsof het afgesproken werk is keert op dat moment de slager terug met het dode lam in zijn armen. Hij legt het neer aan Descartes’ voeten.

‘Wilt u nog eten vóór het grote feestmaal?’ vraagt Visscher zich hardop af.